

УДК 330.161:351.863

JEL Classification: D63, O10, Z13

Євген Ніколаєв

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
просп. Перемоги, 54/1, м. Київ, 03680, Україна

e-mail: evgnikolaev@ukr.net

*к.е.н., доц. кафедри політичної економії факультетів
управління і управління персоналом та маркетингу*

ПРИРОДА СОЦІАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ З ПОЗИЦІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. Стаття вивчає природу соціальних інтересів як складної категорії суспільних наук, що віддзеркалює рушійні чинники людських і соціальних дій, але не дістає ретельної розробки ані у прикладних наукових дослідженнях, ані в законодавстві. Зокрема, такі наукові дисципліни, як безпекові студії, тлумачать соціальні інтереси помітно вужче й більши поверхнево порівняно з їх справжнім змістом. Українське законодавство застосовує переліки соціальних інтересів як сукупність цілей соціальної політики та політики безпеки, але виділяє надмірну кількість таких цілей, ігнорує іманентну суперечливість інтересів різних членів суспільства, не деталізує жодного інтересу в кількісних параметрах й не ставить часових рамок їх реалізації. Тому аналітичний й практичний потенціал застосування соціальних інтересів як орієнтирів державної політики лишається значною мірою нерозкритим. Стаття також пропонує систему базових соціальних інтересів, що здатні стати основою розбудови сучасної європейської держави в Україні. Після подій 2013-2014 рр., пов'язаних із поваленням авторитарно-клетократичного режиму в Україні та з її відмежуванням від російських інтеграційних проектів, такими базовими інтересами мають стати «десоветизація» соціально-економічної системи, зниження нерівності доходів населення, досягнення соціальної справедливості у розумінні концепції Джона Роулза, розбудова адекватного соціально-економічного порядку.

Ключові слова: соціальні інтереси, безпека, економічний розвиток, соціальна політика, економічна нерівність, соціальна справедливість.

Евгений Николаев

ПРИРОДА СОЦИАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ С ПОЗИЦИЙ ИССЛЕДОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация. Статья изучает природу социальных интересов как сложной категории общественных наук, отображающей движущие факторы человеческих и социальных действий, но не получающей тщательной разработки ни в прикладных научных исследованиях, ни в законодательстве. В частности, такие научные дисциплины, как исследования безопасности, трактуют социальные интересы более узко и поверхностно по

Nikolaiev E. (2014). The nature of social interests within the framework of societal and economic security research [Pryroda sotsial'nykh interesiv z pozytsiy doslidzhennya sotsial'no-ekonomichnoyi bezpeky]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava - Socio-Economic Problems and the State* [online]. 11 (2), p. 92-103. [Accessed November 30, 2014]. Available from: <<http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2014/14nebseb.pdf>>.

сравнению с их истинным содержанием. Украинское законодательство использует перечни социальных интересов в качестве совокупности целей социальной политики и политики безопасности, но выделяет чрезмерное количество таких целей, игнорирует имманентную противоречивость интересов разных членов общества, не детализирует ни единого интереса в количественных параметрах и не ставит временных рамок их реализации. Поэтому аналитический и практический потенциал использования социальных интересов в качестве ориентиров государственной политики остаётся в значительной мере нераскрытым. Статья также предлагает систему базовых социальных интересов, способных стать основой построения современного европейского государства в Украине. После событий 2013-2014 гг., связанных со свержением авторитарно-клеточного режима в Украине и с её отмежеванием от российских интеграционных проектов, такими базовыми социальными интересами должны стать «десовиетизация» социально-экономической системы, снижение неравенства доходов населения, достижение социальной справедливости в понимании концепции Джона Ролза, построение адекватного социально-экономического порядка.

Ключевые слова: социальные интересы, безопасность, экономическое развитие, социальная политика, экономическое неравенство, социальная справедливость.

Evgen Nikolaiev

THE NATURE OF SOCIAL INTERESTS WITHIN THE FRAMEWORK OF SOCIETAL AND ECONOMIC SECURITY RESEARCH

Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman,
54/1 Prospect Peremogy, 03680 Kyiv, Ukraine

e-mail: evgnikolaev@ukr.net

PhD, Assoc. Prof., Department of Political Economy

Abstract. *The article studies the nature of social interests as a complex category of social sciences that reflects the momentum behind human and social actions but is not deeply developed in applied research or in legislature. In particular, certain academic disciplines, such as security studies, interpret social interests much more narrowly and superficially compared to their real essence. Ukrainian legislature uses lists of social interests as a set of social and security policy goals, but it singles out an excessive number of such goals, ignores the imminent contradictions between interests of different members of the society, does not assign quantitative indicators to any of the interests nor sets any time frame for their fulfillment. Therefore the analytical and practical potential for using social interests as guidelines for public policy remains largely unexploited. The paper also offers a system of basic social interests that can serve as a foundation for building a modern European state in Ukraine. The events of 2013-2014 lead to the fall of autocratic and kleptocratic rule in Ukraine, and dissociate the country from the Russian integration projects. In this situation, the basic social interests of Ukraine must be the “desovietization” of its socio-economic system, reduction of income inequality within the population, achievement of social justice as viewed in John Rawls’ concept, and the development of an adequate social and economic order.*

Keywords: *social interests; security; economic development; social policy; economic inequality; social justice.*

Интереси – одне із центральних та найбільш спірних понять у суспільних науках.

Альберт Хіриман

Постановка проблеми. Розробка теоретичних засад національної безпеки американськими вченими з міжнародних відносин у першій половині ХХ ст. ґрунтувалася на ідеї про необхідність визначення, реалізації та захисту національних інтересів держави. Споконвічно національні інтереси інтерпретувалися школою реалістів як базові політичні завдання, від виконання яких потенційно залежало збереження державою суверенітету та територіальної цілісності, існування держави як такої. Реалістське розуміння інтересів та безпеки мало здебільшого конфліктну природу. Передбачалося, що державна політика у сфері безпеки має спиратися на силові засоби впливу як найбільш адекватні анархічній природі міжнародних відносин, загроз та ризиків.

Послаблення міжнародної напруги з кінця минулого століття розширило бачення проблематики безпеки та відчутно змістило в ній акценти. Основними загрозами існуванню людського суспільства тепер вважаються не військово-політичні, а соціально-економічні – погіршення добробуту, бідність, нерівність, фінансова та економічна криза, безробіття тощо. Ці загрози неможливо подолати силовими засобами; парадигма безпеки епохи холодної війни більше не спрацьовує. На перші позиції у дослідженнях і політиці безпеки висувуються такі її напрями, як економічна, соціальна, інформаційна, культурна. Ця зміна фокусу уваги, проте, не змінює головного методу аналізу безпеки – визначення кола основних інтересів людини і суспільства у відповідній сфері та виявлення загроз, що заважають реалізації цих інтересів.

Аналіз останніх досліджень. У дослідженнях соціальної складової безпеки цієї вихідної логіки дотримуються не повністю. Сама по собі соціальна безпека останнім часом вивчається достатньо активно. В Україні цьому напрямку приділяють значну увагу такі відомі економісти і соціологи, як І. Гнибіденко, В. Гошовська, О. Грішнова, А. Колот, Е. Лібанова, О. Новікова, Н. Рингач, Л. Черенько та інші. Соціальні інтереси, проте, у багатьох роботах інтерпретуються радше інтуїтивно. До них відносять різноманітні більш або менш очевидні завдання, виконання яких необхідне для поліпшення добробуту, рівня й якості життя населення. Соціальні інтереси здебільшого не дістають в безпекових студіях глибшої, сутніснішої характеристики, яка би висвітлювала їх походження, природу, динаміку в часі, пов'язані з ними суперечності тощо.

Постановка завдання. Стаття є спробою виявити ключові особливості, із якими пов'язаний аналіз соціальних інтересів у контексті соціальної та національної безпеки. Структуруємо, крім того, комплекс базових соціальних інтересів, що вони, на думку автора, мають бути основою сучасної соціально-економічної політики України. Для цього знадобиться згадати про загальне наукове значення поняття «інтерес» як родове для національних, економічних, соціальних та інших видів інтересів, а також з'ясувати сутність й основні риси соціальних інтересів, їх роль у соціальній взаємодії людей.

Виклад основного матеріалу. Інтереси, за П. Гольбахом, є єдиним мотивом людських дій [4, С. 311]¹. А. Гіршман вказує, що це поняття з кінця ХVІ ст. позначає фундаментальні сили, що ґрунтуються на прагненні до самозбереження та самовихвалення. Вони мотивують чи мають мотивувати дії князя, держави, індивіда, груп людей (класів, груп інтересів), які посідають схоже суспільне або економічне становище. Що стосується до індивіда, то поняття інтересу впродовж деяких часів мало дуже широке значення, включаючи зацікавленість у честі, славі, самоповазі й навіть загробному житті, тоді як в інші часи воно цілком обмежувалося прагненням до економічної вигоди. У ширшому значенні термін «інтерес» часом користувався значним престижем, оскільки вважалося, що він позначає ключ до дієвої та мирної суспільної злагоди. Одночасно інтерес піддавався нападам як мотив, що веде до деградації людського духу та руйнування підвалин суспільства [22, С. 434].

¹ Це є найзагальніша характеристика поняття інтересу. У філософії явище інтересів досліджувалося значно глибше; гарний огляд основних підходів див. у [13; 18].

Загадковість, певна магія інтересів спричинила до того, що різні суспільні дисципліни по-різному інтерпретували це явище. У політології, теорії міжнародних відносин та національній безпеці поняття інтересів набуває ідеологізованого, етнічного забарвлення, переформулюючись із «політичних» у «національні» інтереси. Головними національними інтересами держави постулюються виживання і самозбереження нації, гарантування її суверенітету та територіальної цілісності, недопущення насильницької зміни форми політичного устрою держави та ін. [3]. Економічна наука наголосила на конфліктогенному потенціалі економічних інтересів, розглядаючи проблематику діалектичної єдності та боротьби інтересів різних суб'єктів господарювання. Психологічна інтерпретація цього поняття найбільш наближена до побутового розуміння інтересу як зацікавленості людини у чомусь або до когось.

Натомість, схоже, що, будучи інтуїтивно зрозумілим, поняття соціальних інтересів не має чіткої формальної інтерпретації. Наприклад, визначення «реальна причина, рушійний чинник соціальних дій, що формують мотиви і стимули, ідеї та емоції суб'єктів суспільства (індивідів, соціальних груп)» в Енциклопедії державного управління [9, С. 274] вжите до поняття «соціальні інтереси», а у розвідці Л. Радченко [18] – до більш загального поняття «інтерес» загалом. Тут не виділено особливих ознак соціальних інтересів, що відрізняють їх від родового для них поняття. Через це два поняття, які мають бути різними за об'ємом, подаються як однакові за змістом; має місце логічна помилка – порушення закону зворотнього відношення між змістом та об'ємом поняття. Цю помилку можна було б пояснити невдалим вибором визначень. Проте традиція трактувати чи просто інтереси, чи інтереси соціальні як рушійні мотиви індивідуальних та суспільних дій широко прийнята у дослідженнях, що не дозволяє розмежувати сутність двох понять.

Глибша інтерпретація сутності соціальних інтересів була подана учасниками круглого столу «Соціальні інтереси у дискурсі суспільних наук» [15]. Доповідачі висловили цікаві думки, що не так надають готове визначення поняттю «соціальний інтерес», як висвітлюють деякі його важливі грані:

- сьогодні поняття інтересу має складну, синтетичну, багаторівневу структуру як одне із базових наукових уявлень про механізми функціонування суспільства (І. Мартинюк);

- соціальний інтерес можна розглядати як спрямованість соціально детермінованої та усвідомленої потреби соціальних суб'єктів (особи або групи) на досягнення певних благ або статусів шляхом взаємодії із іншими (О. Резнік);

- інтерес є «протокатегорією», що застосовується для інтерпретації цілого спектра різноманітних феноменів, завдяки чому ця категорія втратила концептуальну точність (Д. Александров – наводить слова Р. Мертона);

- інтерес можна розглядати і як «сукупність найважливіших стимулів», і як «елемент мотиваційно-споживацької сфери», і як «орієнтацію особистості, групи, соціального прошарку». Іншими словами, в різних предметних областях категорія одержує власний специфічний зміст, що свідчить як про багатоплановий характер самого феномена, так і про недостатню теоретичну розробленість категорії «інтерес» у сучасному науковому дискурсі (Н. Бойко);

- головний конфлікт і головна суперечність – це складність в узгодженні групових та індивідуальних інтересів (Л. Бевзенко);

- соціальний інтерес – це той інтерес, що може об'єднати тих чи інших акторів, ті чи інші соціальні групи, нації, культури, і, в кінцевому рахунку, суспільства в цілому. Це рівень соціальної інтеграції. Те, яким чином ми ідентифікуємо самих себе як «Ми», що й відображується відповідним займенником... Соціальний інтерес, який об'єднує або може об'єднати суспільство, має спиратися на такі категорії, як справедливість, соціальна солідарність тощо (А. Єрмоленко);

- ідеологія є безпосереднім фактором інтересів (В. Горбатенко);

- можна вичленити певні атрибутивні ознаки соціального інтересу, без яких його не охарактеризувати. Це носій (суб'єкт) інтересу; потреба як його генетична основа (без неї

інтересу не може бути); предмет (об'єктивний зміст) інтересу; контекст дії (реалізації) інтересу; позиціонування інтересу (процес визначення його позиції в структурі інтересів суспільства, групи, класу, нації тощо); забезпеченість інтересу. Без будь-якого із цих атрибутів соціальний інтерес набуває фальшивості, стаючи псевдоінтересом... Соціальний інтерес – латентне утворення, і це означає, що він ніколи не набуває емпіричної предметності, а тому не піддається безпосередньому чуттєвому відображенню. Єдиний спосіб його пізнання – інтелектуально-умоглядний, за якого інтерес не можна вивчати без попереднього адекватного уявлення про нього: соціальний дослідник має заздалегідь знати, що таке інтерес (В. Тарасенко).

Таким чином, учасники круглого столу показали, що соціальні інтереси мають багатогранну, групову природу. Індивідуальні інтереси проявляються через поведінку людей всередині групи чи ширшого соціального утворення та узгоджуються у внутрішньогруповій взаємодії. Різні соціальні групи мають різні групові інтереси. Їх взаємодія є складною та потенційно конфліктною. Тому узгодження інтересів різних груп потребує застосування суспільних і політичних механізмів, що можуть бути зовнішніми щодо цих груп. Соціальні інтереси – один із способів самоідентифікації групи, що є елементом її ідентичності (ідентичність можна розуміти як певні риси та способи поведінки, що ідентифікують окремого індивіда як такого, що належить до певної соціальної групи [1, С. 31]). Одна зі складностей пізнання соціальних інтересів та їх відокремлення від псевдоінтересів пов'язана з їх прихованою природою. Визначення системи загальних інтересів суспільства спирається на систему цінностей, обрану ідеологію суспільного розвитку. Воно має нормативно-науковий, суб'єктивізований характер. Незважаючи на те, що поняття «соціальні інтереси» не дістало ґрунтовної наукової розробки, можна стверджувати, що вони є ланцюгом між потребою та поведінкою, між бажаннями людей та їх взаємодією.

Отже, яким чином можна визначити місце такої поглибленої характеристики соціальних інтересів у дослідженні проблем безпеки? На мій погляд, один із аспектів соціальної безпеки правомірно розуміти як такий, що віддзеркалює стан «гарантованої правової й інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи й суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз» [6]. Виходячи з цього, структура інтересів суспільства не відповідає логіці зв'язку дисциплін, які вивчають різні сфери безпеки суспільства (рис. 1). Соціальні інтереси – гранично широке поняття, тоді як соціальна безпека традиційно вивчається як складова економічної безпеки; більшість дослідників соціальної безпеки – представники економічної науки. Тому безпекові студії вкладають у поняття соціальних інтересів помітно вужчий та більш поверховий зміст порівняно із вищеописаними площинами наукового вивчення цього явища. У законодавстві, яке слідує логіці рівнів безпеки, соціальні інтереси стають однією зі складових національних, державних інтересів, що перевертає дійсний зміст перших та других. Така ж неузгодженість фігурує й у дослідженнях (наприклад, у словнику із національної безпеки вказано, що «в національних інтересах виділяють соціальні інтереси» [5, С. 53], а не навпаки, як мало б бути).

Щоб аргументувати ці думки, нагадаємо про контекст, в якому соціальні інтереси подаються з позицій безпеки.

У безпековому дискурсі соціальні інтереси представлені здебільшого як переліки основних заходів, необхідних для поліпшення рівня та якості життя людини. Так, серед десяти визначених у законі «Про основи національної безпеки України» пріоритетів національних інтересів України (стаття 6) до інтересів, що стосуються соціальної сфери, можна віднести такі:

- гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина;
- розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів;
- зміцнення... соціальної стабільності в суспільстві;
- створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення;

- забезпечення екологічно... безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища;
- розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу [10].

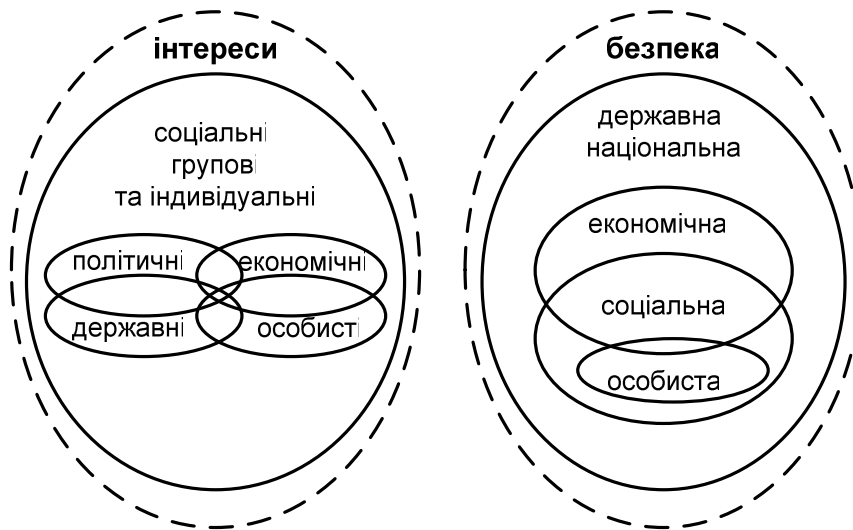

Рис. 1. Незбіг між рівнями інтересів та структурою дисциплін, що досліджують безпеку суспільства

В інших документах та публікаціях коло соціальних інтересів (або пріоритетів) значно розширене. Зокрема, закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» подає окремі переліки засад внутрішньої політики України у сфері формування інститутів громадянського суспільства (названо 6 пріоритетів), соціальній (14 позицій) та гуманітарній (19 позицій) сферах. Такими пріоритетами, до прикладу, є:

- забезпечення незалежної діяльності об'єднань громадян, посилення їх впливу на прийняття суспільно важливих рішень;
 - проведення регулярних консультацій з громадськістю з важливих питань життя суспільства і держави;
 - досягнення ефективного демографічного розвитку;
 - поліпшення соціального захисту дітей;
 - поетапне погашення зобов'язань держави за знеціненими заощадженнями громадян;
 - забезпечення розміру соціальних виплат... на рівні, не нижчому за прожитковий мінімум;
 - нарощення освітнього потенціалу України;
 - сприяння культурному розвитку громадян України, створення умов для реалізації творчого потенціалу людини та суспільства, забезпечення рівних можливостей для всіх громадян України у задоволенні культурно-духовних потреб;
 - створення умов для консолідації суспільства на основі національної системи духовних цінностей, у центрі якої людина, її розвиток, права і свободи, максимальне забезпечення її потреб;
 - забезпечення якісної і доступної медичної допомоги, надання державою гарантованого обсягу безоплатної медичної допомоги [11, 5, 8, 10].
- Автори відомої монографії із соціальної безпеки пропонують включити до кола національних інтересів у соціальній сфері такі позиції, як:
- підвищення рівня та якості життя населення, формування та становлення середнього класу, подолання бідності;
 - ліквідація соціальної нерівності, різкого розшарування населення;

- збереження та розвиток високопродуктивного трудового та інтелектуального потенціалу нації;
- зміцнення генофонду українського народу;
- забезпечення якісного фізичного та духовного розвитку людського капіталу;
- визначення стратегії розбудови соціальної держави та формування умов її здійснення;
- визначення пріоритету загальнолюдських цінностей та механізму їх упровадження;
- зміцнення моральних засад, патріотизму українського народу, розвиток його духовності;
- удосконалення та розвиток системи державного та регіонального соціального управління;
- забезпечення продовольчої безпеки та інше [20, С. 16-17].

Такі розлогі (навіть у скороченому вигляді!) переліки демонструють, що соціальні інтереси формулюються законотворцями та науковцями як достатньо абстрактні цілі, щодо яких не визначаються кількісні та часові параметри їх досягнення, механізми та інструменти втілення, відповідальні за їх реалізацію суб'єкти. Надмірна абстрагованість є найбільш очевидною проблемою цього вживаного у сфері національної безпеки способу визначення соціальних інтересів.

Тому для полегшення практичної реалізації зміст соціальних інтересів потребує конкретизації. Наприклад, «ліквідація соціальної нерівності» як практичне завдання державної і соціальної політики, очевидно, є утопією. Подібну ціль краще переформулювати як «зменшення соціальної нерівності», уточнити, що саме ми беремо за основний критерій такої нерівності (наприклад, доходи людини, її майнову власність, рівень освіти тощо), визначити носіїв цього інтересу, часові, кількісні та якісні показники, які відображатимуть динаміку виконання завдання. Можливо, навіть у такому формулюванні ціль видаватиметься надскладною, і для України на поточному етапі її слід визначити як хоча б «недопущення ще більшого зростання соціального розшарування», із відповідними критеріями.

Другою проблемою є надмірна кількість соціальних інтересів, що їх виділяють фахівці. Очевидно, надскладне завдання зміни стандартів життя населення передбачає значну кількість напрямів, параметрів, сфер, критеріїв розв'язання. Але в таких розгорнутих переліках риторична функція домінує над аналітичною. Надання якомусь завданню статусу соціального інтересу спрямоване на посилення уваги до нього з боку учасників політичного процесу. Проте завелика кількість таких завдань викликає питання про те, які з них справді є першочерговими проблемами, а які є менш пріоритетним наслідком перших. Зі зростанням кількості першочергових завдань ступінь «першочерговості» кожного неминуче втрачається.

Третя іманентна особливість безпекового контексту – «міф» про універсалізм соціальних інтересів, що відкидає конфліктність між інтересами різних суспільних груп. Соціальні інтереси подаються в законодавстві та у дослідженнях так, ніби вони поділяються всіма членами, суб'єктами, верствами суспільства, а впливових політичних та економічних суб'єктів, чий інтерес є протилежними, не існує або їх вплив порівняно незначний. На перший погляд, дійсно, серед вищеназваних соціальних пріоритетів чогось такого, із чим принципово не можна було би погодитися, немає; вони всі – гарні, благі цілі. Проте шлях благих намірів добре відомий. Насправді реалізація соціальних завдань потребує залучення обмежених ресурсів суспільства, компромісу із економічними цілями стимулювання інвестиційної активності, оновлення основних фондів, поліпшення темпів економічного зростання. Це – в теорії. В українських рамках вирішення соціальних проблем не завжди збігається із інтересами власників великого бізнесу та їх представників у владі. Тоді як законодавство закріплює іншу, нереалістичну позицію, яка не визнає наявності конфліктів інтересів між різними суспільними акторами та групами впливу й висвітлює лише інтереси «населення загалом». Подібне подання інтересів частини суспільства як таких, що поділяються усіма його верствами, є ідеологією, а не наукою.

Через ці обставини соціальні завдання набувають в нормативних актах значної декларативності. Тут відіграє свою роль відома у конституційному праві, але малоочевидна особливість. Проблематика закріплених у законодавстві інтересів є проблематикою бажаних реальностей, яких наразі не існує. Вона є ідеалізацією, а не відображенням реально існуючих умов. Законодавство у вигляді цілей та пріоритетів суспільства прагне закріпити не констатацію поточних засад розвитку або реалістичні цілі, а ті принципи, які сьогодні нереалізовані та є більш складними у впровадженні. Себто ці принципи слід читати «від протилежного». Наприклад, якщо першим принципом національної безпеки в законі названий захист прав і свобод людини і громадянина, то це слід розуміти як визнання законодавцями того, що такого захисту зараз не існує або він мізерний. Якби права і свободи (чи інші закріплені у законодавстві принципи функціонування суспільства) були реалізовані, тоді визначати їх як засаду державної політики не було би жодної практичної потреби. Тому реалістичне уявлення про структуру соціальних інтересів має починатися із констатації того, що в Україні, як і в будь-якому демократичному суспільстві, системи соціальних інтересів різних соціальних груп є різними, і треба не так конструювати «привабливий» для всіх набір інтересів, як визначати основні лінії конфліктів між різними груповими інтересами, ставити завдання їх узгодження та гармонізації, йти до цієї цілі.

Сказане не означає, однак, що держава і суспільство не повинні визначити певний набір базових соціальних інтересів як імперативів, до реалізації яких має прагнути соціум незважаючи на суперечності між інтересами окремих його груп. Іншими словами, системи соціальних інтересів різних соціальних груп мають підпорядковуватися базовим інтересам соціуму, що відображують основні принципи і цілі його функціонування і сталого розвитку на даному історичному етапі та є передумовами досягнення усього різноманіття благих соціальних цілей, про які йшлося вище. Спільні інтереси, за словами академіка Л.І. Абалкіна [16, С. 155], є вищими за інтереси різних класів і соціальних груп, адже саме вони утворюють базис громадянського суспільства.

Такими базовими соціальними інтересами України, на мою думку, мають бути (рис. 2):

- відхід від негативних проявів радянських та пострадянських цінностей, практик, способу мислення як запорука розвитку сучасного громадянського суспільства;
- безумовне зниження нерівномірності розподілу доходів населення, що є вирішальним чинником розв'язання більшості негараздів у соціальній сфері;
- розвиток держави на засадах сучасного уявлення про соціальну справедливість;
- перехід від імітаційного до дійсного реформування та модернізації економічної системи.

Розглянемо ці чинники детальніше.

Десовєтизація. Важливість відходу від пострадянської спадщини та відмежування від Росії як ключового носія цієї спадщини стала очевидною через ті події, за які Україна з кінця 2013 р. платить високу людську, моральну, територіальну, матеріальну ціну. Падіння авторитарно-клептократичного режиму Януковича, «ленінопад», окупація Криму, військова агресія РФ проти України під вивісками сепаратизму, Новоросії, ЛНР-ДНР, укладання угоди про асоціацію із Європейським Союзом – унеможливлюють участь України в російських неоімперських проектах з реінкарнації СРСР під брендами союзу трьох братніх слов'янських народів, євразійської інтеграції тощо. 2014 рік віддаляє Україну від геополітичних проектів Кремля, оскільки стало широко очевидно, що останні можуть бути втілені лише за рахунок незалежності й територіальної цілісності України. Що є неприйнятним, як з точки зору національної безпеки України, так і з позицій збереження сучасної системи міжнародного права.

Проте інша проблема – внутрішня «десовєтизація» держави. На поверхні вона виявляється у потребі заборонити діяльність КПУ як провідника антиукраїнських, прокремлівських інтересів і носія комуністичної ідеології, яку в низці країн Європи вважають ближчою родичкою фашизму по лінії тоталітарних практик. На часі й проведення

люстрації для ширшого кола політичного істеблішменту, чия діяльність становила або становить загрозу для незалежності України.

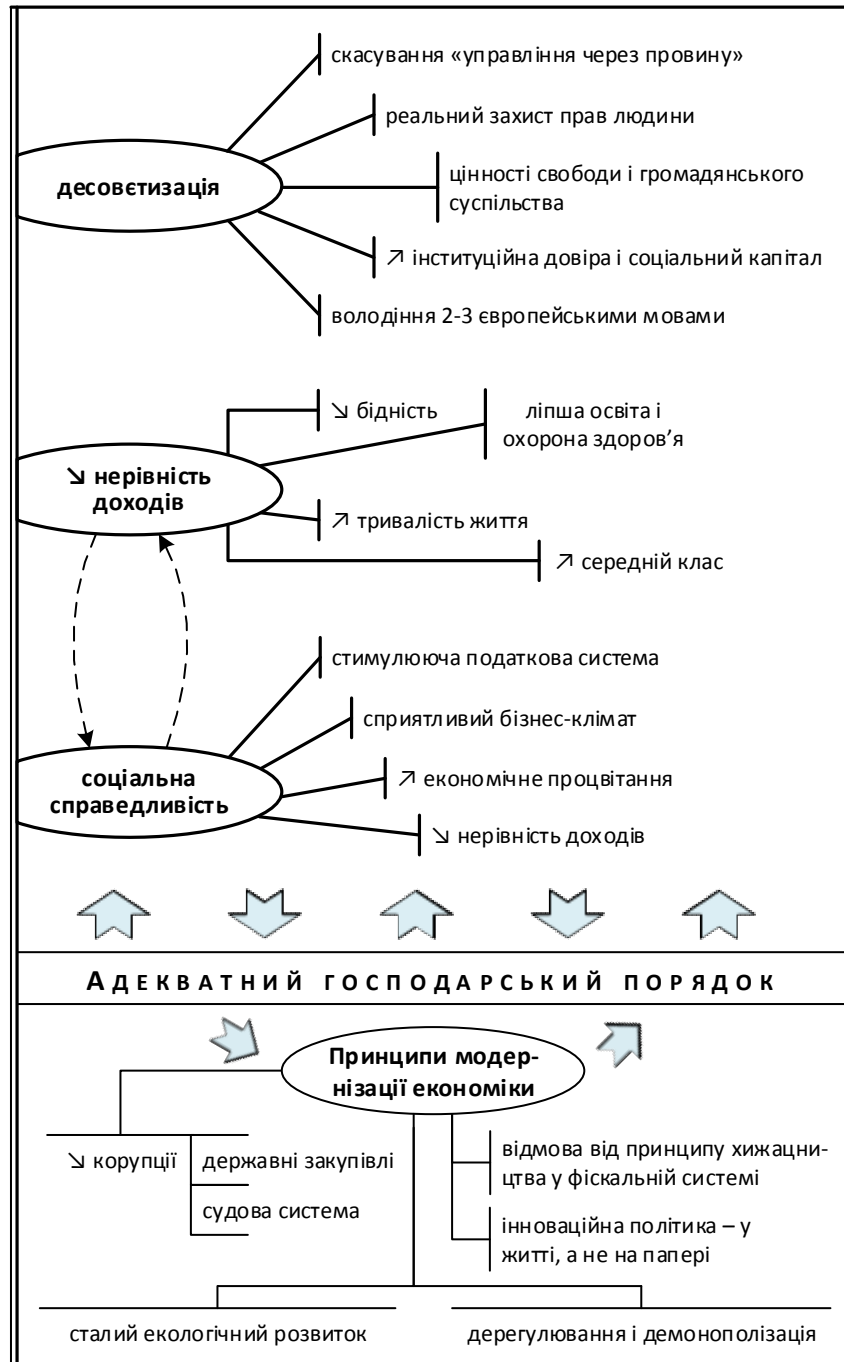

Рис. 2. Ключові соціальні інтереси для України

На глибшому рівні десовєтїзація набуває значно менш технічних проявів. Ми успадковуємо великою мірою патерналістський спосіб мислення «хтось має вирішити за нас наші проблеми». Ця позиція, особливо щодо задоволення основних соціальних потреб, має послідовно поступатись місцем раціональному індивідуалізму, свідомій відповідальності за власні вчинки та їх наслідки. Іншою важливою постматеріальною цінністю, якої бракує українському суспільству, є рівень інституційної довіри [7, С. 32], що пов'язаний із розвитком відкритих форм соціального капіталу («групи Патнема» [17]), формуванням

довіри й відкритого суспільства – питаннями, краще відображеними в українських дослідженнях [8; 12 та ін.], аніж реалізованими на практиці.

Необхідне усвідомлення переваг від реального (а не декларативного) захисту прав людини, поширення цінностей свободи і поваги до приватної власності як економічної основи громадянського суспільства, позбавлення держави від надмірних регулятивних функцій та повноважень, демонополізація соціально-економічної сфери. На часі відмова від принципу наскрізного «управління через провину», коли в усіх сферах життя встановлюються такі правила, що їх неможливо повністю дотриматися, і людина стає заручником ситуації, узагальненої Х. Томпсоном так: «У закритому суспільстві, де кожен є винним, злочином є те, що тебе спіймали». Впровадження сучасного менеджменту, що ґрунтується на повазі до людини та її особистості, має відбуватися на всіх рівнях й в усіх сферах життя суспільства.

Зниження нерівності населення за доходами, згідно із численними нещодавніми дослідженнями, тісно пов'язане із послабленням багатьох соціальних проблем. Так, британський епідеміолог Р. Вілкінсон [2] засвідчує присутність стійкого зв'язку між ступенем нерівномірності розподілу доходів населення країни та багатьма соціальними чинниками, що визначають якість життя людей. Рівень розшарування населення за доходами у розвинених країнах стійко корелює із тривалістю життя, поширенням алкоголізму й наркоманії, суїцидами, злочинністю, кількістю ув'язнених, дитячою смертністю, підлітковою вагітністю, психічними захворюваннями, соціальною мобільністю, соціальним капіталом (довірою) у суспільстві, успішністю у вивченні математики школярами, грамотністю населення тощо. При цьому, як не дивно, неважливо, завдяки чому досягається рівномірніший розподіл кінцевих доходів населення. Так, великі відмінності у рівні заробітку в Швеції вирівнюються за допомоги податкових механізмів держави добробуту. Японія має такий самий низький рівень нерівності доходів, як і Швеція, але не в результаті перерозподільчої політики держави, а через більш рівномірний розподіл власності й багатства в країні. Як наслідок, дві країни мають схожі результати за більшістю перелічених показників якості життя.

Отже, в умовах олігархізованої економіки Україна має прагнути радше до досягнення рівнішого розподілу доходів, що є реалістичнішою ціллю, аніж радикальне вирівнювання розподілу власності у суспільстві. На сьогоднішньому етапі розвитку й реформ послаблення економічної нерівності за доходами може виявитися достатнім для зниження бідності, підтримки становлення середнього класу, поліпшення медичного обслуговування, зростання тривалості життя населення України.

Досягнення соціальної справедливості віддзеркалює зниження економічної нерівності усередині суспільства. Адже соціальна справедливість розуміється як відповідність системи розподільчих відносин історично сформованим потребам, інтересам і правилам членів суспільства [14, С. 18]. Розкрити цю тезу стосовно до українських умов доречно в інших дослідженнях. Акцентую увагу тільки на одній позиції. На мою думку, прагнення до соціальної справедливості має ґрунтуватися на її розумінні відповідно до відомої концепції справедливості американського філософа Дж. Роулза [19]. Вчений стверджує, що «всі суспільні цінності – свобода і можливості, доходи і багатство, основи самоповаги – мають бути розподілені порівну, якщо тільки нерівний розподіл однієї з них або їх усіх не стане вигодою для всіх і кожного». Звідси, по-перше, всі люди повинні мати рівні права на найбільш повні основні свободи, аналогічні до свобод інших людей. По-друге, політика та суспільні рішення мають створювати «найбільші вигоди для найнезахищеніших членів суспільства». По-третє, нерівність допускається, якщо практика, що призводить до неї, функціонуватиме на благо кожної зі сторін, що беруть участь у такій практиці. Система розподільчих відносин, що структурується відповідно до цих позицій (принципів), сприяє найбільш адекватній реалізації інтересів людини усередині суспільства. Інші концепції справедливості (такі як ніцшеанська, ринкова, егалітарна та ін., див. [21, С. 80-82]) за

потенційними результатами своєї реалізації є рецептами встановлення більш або менш виразної економічної (й, подеколи, політичної) диктатури.

Висновки. Таке глибинне явище, як інтереси й соціальні інтереси, доволі непросто вивчати у фундаментальних суспільних науках. Ще складніше адекватно враховувати їх глибинну сутність у прикладних наукових дисциплінах й при розробці та реалізації економічної, соціальної, безпекової політики. Розрив між глибиною змісту інтересів людини й суспільства та поверховістю їх відображення у практиці спотворює розуміння їх сутності, заважає їх реалізації, підвищує їх суперечливість. Цим визначаються необхідність дальшого дослідження окреслених у статті напрямів характеристики соціальних інтересів.

Використана література:

1. Panić B. Societal Security – Security and Identity / B. Panić // *Western Balkans Security Observer*. – 2009. – No. 13. – P. 29-38.
2. Wilkinson R. How Economic Inequality Harms Societies. TED Talk. Edinburgh, July 2011. – http://www.ted.com/talks/richard_wilkinson.html, <http://blog.ted.com/2013/06/28/since-the-ted-talk-an-update-from-richard-wilkinson/>.
3. Бэттлер А. Национальные интересы, национальная и международная безопасность / А. Бэттлер // *Политические исследования*. – 2002. – № 4. – С. 146-158.
4. Гольбах П. Избранные произведения в двух томах. Т. 1 / П. Гольбах. – М. : Соцэкгиз, 1963. – 715 с.
5. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / состав.: Г.П. Сытник, В.И. Абрамов, В.Ф. Смолянюк и др.; под общ. редакцией Г.П. Сытника. – К. : НАДУ, 2012. – 496 с.
6. Гошовська В. Соціальна домінанта національної безпеки / В. Гошовська // *Стратегічна панорама*. – 2003. – №2. – С. 94-99.
7. Грицак Я. Життя, смерть та інші неприємності : статті та есеї / Я. Грицак. – К. : Грані-Т, 2010. – 232 с.
8. Длугопольський О.В. Інституційний вимір розвитку соціального капіталу: теоретико-методичні та прикладні аспекти / О.В. Длугопольський // *Економіка України*. – 2012. – №12. – С. 17-29.
9. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 1 : Теорія державного управління / наук.-ред. колегія : В.М. Князев (співголова), І.В. Розпутенко (співголова) та ін. – 2011. – 748 с.
10. Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV «Про основи національної безпеки України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15>.
11. Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2411-17>.
12. Інститут довіри в економіці та суспільстві : матеріали конференції // *Економічна теорія*. – 2010. – № 3. – 120 с.
13. Канапухин П.А. Генезис научных представлений об экономических интересах / П.А. Канапухин, Ю.И. Хаустов // *Вестник ВГУ, серия: экономика и управление*. – 2005. – № 2. – С. 20-31.
14. Котенок А.Г. Форми прояву діалектики ринкової і соціальної справедливості у розвитку сучасних систем / А.Г. Котенок // *Стратегія економічного розвитку України : зб. наук. праць*. – № 31. – К. : КНЕУ, 2012. – С. 17-23.
15. Круглый стол «Социальные интересы в дискурсе общественных наук» // *Социология: теория, методы, маркетинг*. – 2008. – №2. – С. 165-195.
16. Летенко А. Рецензия на книгу: Абалкин Л.И. Россия: осмысление судьбы / А. Летенко // *Вопросы экономики*. – 2012. – № 8. – С. 153-158.
17. Полищук Л. Экономическое значение социального капитала / Л. Полищук, Р. Меняшев // *Вопросы экономики*. – 2011. – №12. – С. 46-65.
18. Радченко Л. Політичні інтереси як основа політичної діяльності / Л. Радченко // *Політичний менеджмент*. – 2008. – № 1. – С. 87-93.
19. Ролз Дж. Справедливость как честность / Дж. Ролз // *Логос*. – 2006. – № 1 (52). – С. 35-60.
20. Соціальна безпека: теорія та українська практика : Монографія / І.Ф. Гнибіденко, А.М. Колот, О.Ф. Новікова та ін. ; За ред. І.Ф. Гнибіденка, А.М. Колота, В.В. Рогового. – К. : КНЕУ, 2006. – 292 с.
21. Соціальна економіка : навч. посіб. / [О. О. Беляєв (кер. авт. кол.), Є. Б. Ніколаєв (наук. ред.), А. В. Келічавий та ін.]. — К. : КНЕУ, 2014. — 481, [7] с.
22. Хиршман А.О. Интересы / *Экономическая теория* / Под ред. Дж. Итуэлла, М. Милгера, П. Ньюмена: Пер. с англ. – М. : Инфра-М, 2004. – С. 434-446.

REFERENCES

1. Panić B. Societal Security – Security and Identity. *Western Balkans Security Observer*, 2009, No. 13, pp. 29-38.

2. Wilkinson R. How Economic Inequality Harms Societies. TED Talk. Edinburgh, July 2011. – http://www.ted.com/talks/richard_wilkinson.html, <http://blog.ted.com/2013/06/28/since-the-ted-talk-an-update-from-richard-wilkinson/>.
3. Bettler A. National interests, national and international security [*Natsional'nye interesy, natsional'naya i mezhdunarodnaya bezopasnost'*]. Politicheskie issledovaniya, 2002, No. 4, pp. 146-158.
4. Gol'bakh P. Selected works in two volumes. T. 1 [*Izbrannye proizvedeniya v dvukh tomakh. T. 1*]. Moscow, Sotsekgiz, 1963, p. 715.
5. Sytnik G.P., Abramov V.I., Smolyanyuk V.F. State management in the sphere of national security: Glossary of [*Gosudarstvennoe upravlenie v sfere natsional'noy bezopasnosti: slovar'-spravochnik*]. Kyiv, NADU, 2012, p.496.
6. Hoshovs'ka V. Social dominant national security [*Sotsial'na dominanta natsional'noyi bezpeky*]. *Stratehichna panorama – Strategic view*, 2003, No.2, pp. 94-99.
7. Hrytsak Ya. Life, death and other troubles: articles and essays [*Zhyttya, smert' ta inshi nepryyemnosti : statti ta eseji*]. Kyiv, Hrani-T, 2010, p. 232.
8. Dluhopol's'kyi O.V. The institutional dimension of social capital: theoretical, methodological and applied aspects [*Instytutsiynny vymir rozvytku sotsial'noho kapitalu: teoretyko-metodychni ta prykladni aspekty*]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2012, No.12, pp. 17-29.
9. Kovbasyuk Yu.V. et al. Encyclopedia of Public Administration [*Entsyklopediya derzhavnoho upravlinnya : u 8 t.*]. Kyiv, NADU, 2011, 748 p.
10. Law of Ukraine from 19.06.2003. № 964 IV «On National Security of Ukraine» [*Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 r. No. 964 IV «Pro osnovy natsional'noyi bezpeky Ukrainy»*], available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15>.
11. Law of Ukraine of 01.07.2010. № 2411-VI «On Domestic and Foreign Policy» [*Zakon Ukrainy vid 01.07.2010 r. No. 2411-VI «Pro zasady vnutrishn'oyi i zovnishn'oyi polityky»*], available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2411-17>.
12. Institute of confidence in the economy and society: Conference [*Instytut doviry v ekonomitsi ta suspil'stvi : materialy konferentsiyi*]. *Ekonomichna teoriya – Economic Theory*, 2010, No. 3, p.120.
13. Kanapukhin P.A., Khaustov Yu.I. The genesis of scientific concepts of economic interests [*Genezis nauchnykh predstavleniy ob ekonomicheskikh interesakh*]. *Vestnik VGU, seriya: ekonomika i upravlenie – Bulletin VSU. Series: Economics and Management*, 2005, No. 2, pp. 20-31.
14. Kotenok A.H. Manifestations of dialectics market and social justice in the development of modern systems [*Formy proyavu dialektyky rynkovoyi i sotsial'noyi spravedlyvosti u rozvytku suchasnykh system*]. *Stratehiya ekonomichnoho rozvytku Ukrainy : zb. nauk. prats' – Economic Development Strategy for Ukraine: Coll. sciences. works*, No. 31, Kyiv, KNEU, 2012, pp. 17-23.
15. Round Table "Sotsialnye Interests in discourse obshchestvennykh Sciences" [*Kruglyy stol «Sotsial'nye interesy v diskurse obshchestvennykh nauk»*]. *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 2008, No. 2, pp.165-195.
16. Letenko A. Russia: making sense of destiny [*Retsenziya na knigu: Abalkin L.I. Rossiya: osmyslenie sud'by*]. *Voprosy ekonomiki – Questions economy*, 2012, No. 8, pp.153-158.
17. Polishchuk L., Menyashchev R. The economic importance of social capital [*Ekonomicheskoe znachenie sotsial'nogo kapitala*]. *Voprosy ekonomiki – Questions economy*, 2011, No.12, pp. 46-65.
18. Radchenko L. Political interests as a basis for political activity [*Politychni interesy yak osnova politychnoyi diyal'nosti*]. *Politychnyy menezhment – Political management*, 2008, No. 1, pp. 87-93.
19. Rolz Dzh. Justice as fairness [*Spravedlyvost' kak chestnost'*]. *Lohos – Logos*, 2006, No. 1 (52), pp.35-60.
20. Hnybidenka I.F. et al. Social Security: Theory and Practice Ukrainian. Monograph [*Sotsial'na bezpeka: teoriya ta ukraiyins'ka praktyka : Monohrafiya*]. Kyiv, KNEU, 2006, p. 292.
21. Byelyayev O.O et al. Social Economy: teach. guidance [*Sotsial'na ekonomika : navch. posib.*]. Kyiv, KNEU, 2014, p. 481.
22. Khrishman A.O. Interests. Economic Theory [*Ekonomicheskaya teoriya*]. Moscow, Infra M, 2004, pp. 434-446.

Рецензія: д.е.н., проф. Беляев О. О.

Reviewed: Dr., Prof. Bieliaiev O. O.

Received: September, 2014

1st Revision: October, 2014

Accepted: November, 2014

